

СУЧАСНИЙ МУЗЕЙ ЯК ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Нагорний Ю. М.

*доцент кафедри соціальної педагогіки Харківської державної академії
культури*

Музейна педагогіка надає можливість сучасному музею докорінно реформувати фахову діяльність у демократичному суспільстві, дійсно стати інститутом соціального виховання особистості в незалежній Україні. Аналіз інноваційної діяльності музеїв за цей час та контент-аналіз наявних публікацій з'ясував тенденції розвитку теорії і практики української музейної педагогіки. Проте найбільш досліджено лише дидактичний аспект освітянської музейної педагогіки, проблеми музейно-педагогічної роботи з соціального виховання інших соціальних груп музейних відвідувачів очікують своєї подальшої наукової розробки.

Ключові слова: музей в інформаційному суспільстві, музейна педагогіка, структура музейної педагогіки, інститут соціального виховання.

СОВРЕМЕННЫЙ МУЗЕЙ КАК ИНСТИТУТ СОЦИАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ

Нагорный Ю. Н.

*доцент кафедры социальной педагогики Харьковской государственной
академии культуры*

Музейная педагогика обеспечивает возможность современному музею существенно реформировать свою профессиональную деятельность в демократическом обществе, действительно стать институтом социального воспитания личности в независимой Украине. Анализ инновационной деятельности музеев в это время и контент-анализ массива публикаций определил тенденции развития теории и практики украинской музейной педагогики. Однако наиболее исследованным оказался лишь дидактический аспект образовательной музейной педагогики, проблемы музейно-педагогической работы по социальному воспитанию дру-

гих социальных групп музейных посетителей ожидают своей дальнейшей разработки.

Ключевые слова: музей в информационном обществе, музейная педагогика, структура музейной педагогики, институт социального воспитания.

CONTEMPORARY MUSEUM AS AN INSTITUTION OF SOCIAL EDUCATION

Nahorny Y. N.

*Associate Professor of the Department of Social Pedagogy,
Kharkiv State Academy of Culture*

The confusion of the museums of the first years of independence of our country, the need to find its new essence in the making a new democratic state on the basis of democracy made the leading museums revise radically the methodological essence of their activities. Using its own resources, without the help of science, education system and cultural creative activities, the museum is not able to perform such tasks. First of all, for this purpose, it is necessary to reform the own museum functions: to depict the true past and the present state of the country, having explored the cause-and-effect relationship to explain the social problems of the present from the national-liberation positions and to predict the further ways to the future for the people and the state.

The external, internal analysis of the available sources and their content analysis carried out in the article has described the general logic and tendencies of reforming the contemporary Ukrainian museum. First of all, museums have begun to look for the ways to a missing visitor, developed the active cooperation with the education system, primarily with the school, school museums and institutions of higher education.

They have introduced the innovative and interactive forms of excursion work, initiated the sociological and psychological and pedagogical research of the real and potential audience of the museum, its tastes and information needs. In search of the necessary expenses for these activities the museums have begun to expand the aspects

of museum work, embodying animation and leisure club forms of work. They have developed the integrated programs for shaping the museum culture of the mixed-age audience of visitors, recognizing their new functions as a democratic institution of social education. It has been a way out on the theory and practice of museum pedagogy as a complex scientific methodology of the contemporary museum activities.

Keywords: museum in the information society, museum pedagogy, structure of museum pedagogy, institute of social education.

Складні процеси розбудови незалежної України на початку 1990-х рр. негативно відбилися на розвиткові культури, всіх її галузей і закладів, у тому числі музеїв та музейної справи. Економічні негаразди, спад інтересу відвідувачів до експозицій музею, різке зменшення а то й відсутність фінансування, призвели до різкого скорочення штату наукових співробітників та музеєзнавців. Занепад радянської музейної ідеології і майже відсутність власне національно-демократичної історичної парадигми – все це раптом спричинило кризу традиційно імперського музею в Україні, його духовну інфляцію.

Реформа музейної справи стала проблемою переважно для самих колективів музейних установ. Все залежало від того, як зможуть музеї в умовах розбудови нової незалежної України знайти свою науково-культурологічну нішу. За роботу взялися ті музейні працівники, які стали справжніми подвижниками нового музею, у складних соціально-економічних умовах залишаються фанатично відданими своїй справі і самозреченно служать їй.

Одним з провідних музеїв країни, який розпочав роботу з перебудови методологічних засад музейної роботи в незалежній Україні, став Дніпропетровський історичний музей. Не в останню чергу тому, що носив ім'я академіка Д. І. Яворницького, який ще в кінці XIX століття першим, наперекір всій імперській історіології, почав розробляти методологію і методику суто української історіографії. Тому що музей мав продовжити справу знаменитого земляка, тому що більша частка залишків його джерелознавчого фонду знаходилася на те-

риторії Дніпрянського Надпорожжя. До того ж Дніпропетровський історичний музей ім. Д. Яворницького увійшов до 6-томного довідника «Музеї світу» (Museum's of the world), що виходить у Мюнхені і презентує найкращі музеї з 190 країн світу. Це, безумовно, накладає на нього певні обов'язки, зобов'язує відповідати світовому рівню, розвиватися в руслі світових тенденцій, характерних для музейної галузі.

Від невеличкої колекції стародавностей у 1849 р., через одне з кращих і змістовних зібрань музейних предметів, розміщених у спеціально збудованому в 1905 р. приміщенні, – так званий музей ім. О. М. Поля, через збереження й примноження колекції у бурхливі дні революції й громадянської війни, розквіт української культури й музейної справи у 20-ті рр.; репресії, звільнення його знаменитого директора Д. І. Яворницького й фактично розгром музею у 30-ті рр.; катастрофу втрати більшої частини експонатів у часи Другої світової війни й окупації міста, потім розпорошення й розподіл козацької колекції майже по всіх музеях України у 50 – 60-ті рр., до докорінної реконструкції музею й створення сучасного історико-музейного комплексу, – такі зовнішні віхи розвитку Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького. За ними стоїть напружена, усебічна, поглиблена внутрішня робота колективу музею з подальшого вдосконалення всіх напрямків музейної діяльності: – науково-дослідної, експозиційної, науково-фондової, збиральницької, науково-методичної й науково-просвітницької роботи.

На початку 1990-х років колектив Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького прекрасно усвідомлював, що одним з першочергових завдань музейних співробітників, як і всіх істориків, є перегляд, переосмислення багатьох сторінок історії України, в тому числі й регіональної. Це й славна, але напівзабута історія козацтва, український національно-визвольний рух; бурхливі, суперечні пореволюційні події початку ХХ століття, криваві репресії часів сталінізму 30 – 50-х рр., голодомор 1932 – 1933 рр.; геноцид по відношенню до на-

ціональних меншостей, які мешкали й на території нашого краю; багатьох за-
стійних явищ 70 – 80 рр., русифікація населення області і таке інше.

У 70-х роках експозиція Дніпропетровського історичного музею, як і всіх
музеїв країни, будувалась на основі готової, обов'язкової для всіх так званої «за-
гально-історичної схеми» і не потребувала музейних самостійних експозиційних
задумів, оригінальних ідей і пошуків. Не зарадили цьому музейному консервати-
зму й урядові постанови «Про увічнення пам'ятних місць, пов'язаних з історією
Запорозького козацтва», а також «Державна програма увічнення сторінок істо-
рії українського козацтва», що були прийняті у другій половині 1960-х років та
так і залишилися декларативними.

На межі 1980 – 90-х рр. в Дніпропетровському історичному музеї, як
і в музеях України, склалось непросте становище зі стаціонарною експозицією,
зміст якої застарів і потребував значної перебудови, доповнень, переосмислення.
Особливо це стосується історії ХХ століття, яка була перекручена й сфальсифі-
кована в угоду правлячому режиму того часу. Основна увага приділялася полі-
тичній історії, боротьбі класів, ролі комуністичної партії тощо. Проте поза ува-
гою залишились структури повсякденності, реальне життя людей, їх сьогоденні
потреби, національні й інші особливості, дійсні, а не штучно культивовані ліде-
ри, особистості, які намагалися зберегти вікові традиції, залишки всього націо-
нального, гуманістично-людяного, що ще не було знищене, здатного чинити опір
нівелюючим процесам, фальсифікаціям, радянським стереотипам.

Працівники музею мали б за інерцією очікувати, допоки вчені-теоретики з
Академії Наук, ЗВО країни напишуть об'єктивну історію України і тоді, базую-
чись на її постулатах, музейні співробітники мали б побудувати нові експозиції.

Але на це часу вже не було.

Колектив Дніпропетровського музею вирішив перебудувати експозицію,
не чекаючи офіційних підручників, а поклавши в основу власні дослідження й
опрацювання як фондів музейних матеріалів, так і джерел з архівів інших му-
зеїв та міст України. У розробці нової експозиції зроблено акцент на тих

об'єктивних рисах історичного процесу, які специфічні саме для Дніпропетровщини. Очевидно, що нова сучасна експозиція повинна відійти від стереотипів, внести щось нове, неординарне в експозиційну практику, фактично окремі елементи "музею майбутнього", так званого «музею людини», які вже сьогодні є реальністю в деяких високорозвинутих країнах світу.

По новій концепції вдалося на тлі історії України й краю простежити всю історію запорізького козацтва від виникнення до ліквідації Запорізької Січі, показати історію Запорожських січей, які були розташовані на території краю; роль козацтва у залюдненні місцевої території, навіть простежити долю деяких козацьких родів у подальші часи через меморіальні комплекси найвидатніших осіб. Ця експозиція стала родзинкою відродження тієї славної сторінки історії України, якою опікувався Д. І. Яворницький, ім'я якого нині носить Дніпропетровський історичний музей.

Значна активізація досліджень про історію музею та відповідного реформування окремих напрямків музейної діяльності відбувається у 1995 році з нагоди 140-річчя від дня народження академіка Д. І. Яворницького. Не зважаючи на великі фінансові труднощі, колектив музею розробив нову парадигму регіональної національної історії, перебудував під нього всю систему музейної роботи, здійснив реекспозицію залів давньої історії краю, історії запорізького козацтва та історії Катеринославщини в буремні роки революцій, після довготривалої реставрації був відкритий Меморіальний будинок-музей академіка Д. І. Яворницького, підготував відкриття музею «Літературне Придніпров'я». Музеєзнавці вели плідну роботу з пошуку приміщення для відновлення релігійно-знавчої експозиції, яка існувала в приміщенні Преображенського собору, користувалася значним попитом відвідувачів і була згорнута у зв'язку з передачею собору віруючим. Були також плани побудувати лапідаріум і заповідну зону для експонування унікальної колекції кам'яної пластики Дніпровського Надпорожжя – кам'яних баб і кромлехів, яких на примузейній території розташовано біля сотні одиниць.

Таким чином на кінець ХХ ст. у Дніпропетровському історичному музеї як головному музеї регіону у змісті наукової роботи як експозиціонерів, так і фондівиків назріла нагальна потреба в зміні пріоритетів на користь історико-музейних студій. Музеєзнавці отримали простір для подальшого розвитку музею за рахунок переосмислення набутого досвіду й наукового вивчення накопичених музейних предметів. Колектив подвижників музею прекрасно усвідомив, що настав час, коли неможливо пасивно чекати відвідувачів музею. Навпаки, треба музею йти назустріч відвідувачу. Необхідно постійно працювати над створенням музейної аудиторії, над вихованням її музейної культури. Започаткована система циклу соціологічних досліджень реальної та потенційної аудиторії з боку музейних фахівців Дніпропетровського історичного музею надала точні математико-статистичні факти про недостатню підготовленість цієї аудиторії до сприйняття музейної інформації. Мало того, дані дослідження засвідчили, що навіть у дорослого населення не виховано навіть елементарної «музейної культури». Формувати дорослу музейну аудиторію – це виховувати відвідувача, який був би підготовлений до сприйняття досить складної музейної інформації, сприймав би її активно та творчо і саме головне – регулярно і системно.

Безумовно, особлива увага музеєзнавців приділяється дитячій аудиторії, яка ще активно відвідує музей сьогодні і є потенційною аудиторією на майбутнє. В активній співпраці зі школами міста і області співробітники історичного музею підготували оригінальну програму для учнів 1 – 11 класів. Був розроблений цикл із 44 занять за різними аспектами історії, етнографії, літератури та мистецтва, які діти мають можливість прослухати протягом усіх шкільних років. При музеї було засновано гурток-студію «Абетка історії» для дітей 6 – 10 рр., на базі якого ведуться експериментальні наукові дослідження з естетичного виховання засобами музею, з подальшою метою створення Дитячого естетичного центру. Було започатковано спеціальну програму «Музейний сімейний абонемент», результатом якої стало те, що з'вилися цілі родини, які ходять у музей за цією про-

грамою вже кілька років поспіль, стають постійними учасниками найрізноманітніших музейних заходів та пропагують музей усеред своїх знайомих.

Проте, як практичні працівники музеїв, так і музеєзнавці-науковці, в решті-решт усвідомили, що вирішення проблеми музею майбутнього через суттєве покращення роботи кожного окремого напрямку музейної роботи лише за рахунок внутрішніх резервів не забезпечує бажаного результату.

Повинен бути зовсім інший підхід.

У пошуках нової парадигми музейної діяльності до дискусій музеєзнавців-практиків стосовно ролі музею в демократичному суспільстві долучилися вчителі та викладачі закладів освіти, педагоги-науковці. У дискусіях практиків і вчених поступово з'явилося перспективне поле науково-просвітницької діяльності сучасного музею – музейна педагогіка, досвід якої в розробці історії, теорії, методології і практики вже був набутий за кордоном.

Світова практика музейної діяльності, подальший розвиток музейної педагогіки, необхідність пошуку нових форм і видів роботи з дорослою та дитячою аудиторією – майбутніми відвідувачами, спонукає музей до організації цілої серії всеукраїнських конференцій, на яких все більше і ґрунтовно піднімаються проблеми музейної педагогіки [1].

На шпальтах музейних освітянських друкованих видань поступово виокремлюється плеяда найбільш активних розробників та популяризаторів практичних і теоретичних аспектів музейної педагогіки, як із середовища музейних фахівців, так і науковців з системи вищої освіти. Це, в першу чергу, наукові роботи з теорії і практики музейної педагогіки наукового співробітника Дніпропетровського історичного музею Л. А. Гайди, яка публікує статті про музейно-педагогічну діяльність історичного музею, про співпрацю музею зі школою, обґрунтовує музейно-педагогічні аспекти шкільного музею, виходить на узагальнення тенденцій розвитку музейної педагогіки як науки, і нарешті, в 2010 році на розсуд музейно-педагогічної спільноти виносить власні результати пошуку оптимальної моделі музейної педагогіки [2].

Активна участь у наукових конференціях, переважно в секціях культурно-освітньої діяльності музею, аналіз різних пудходів до реформи музейної педагогіки надали можливість старшому науковому співробітнику науково-дослідного відділу “Історія ювелірного мистецтва в Україні” Музею історичних коштовностей України філіалу Національного музею історії України – І. В. Удовиченко узагальнити набутки музейної педагогіки в науково-методичному посібнику «Музейна педагогіка: теорія і практика» (2017 р.) [3].

Також до когорти музейних працівників-практиків, які успішно розвивали методичні засади музейної педагогіки в таких напрямках діяльності музею, як комплектування музейних зібрань, науково-фондова, науково-дослідна робота, науково-експозиційна та науково-освітня робота, слід віднести наукові доробки В. М. Бекетової, Н. Д. Горської, Я. Л. Діденко, О. А. Завадської, Н. І. Капустіної, І. В. Козлової, Н. В. Коснюк, Л. О. Коцар, Г. П. Мартинової, В. В. Надольської, О. В. Палійчук, Г. І. Панахид, Р. Є. Пасічник, О. В. Топилко, О. І. Таращанської та ін.

За результатами дискусій музейних працівників і науковців стосовно сутності музейної діяльності в ХХІ столітті на круглому столі (2007 р.), двох Всеукраїнських музейних фестивалів, що проходили на базі Дніпропетровського історичного музею в 2005 та 2008 рр., виокремилися два напрямки музейної педагогіки – культурно-освітня діяльність самого музею та робота музею в закладах освіти. У ході діалогу учасників круглого столу були визначені такі актуальні проблеми розвитку музейної педагогіки в Україні, як організаційні, теоретико-методологічні, інформаційні, кадрові, навчально-методичні. У резолюції Другого Всеукраїнського музейного фестивалю зазначалося, що за відсутності в Україні науково-методичного центру в галузі музеєзнавства та музейної педагогіки доцільним є проведення науково-практичної конференції на загальноукраїнському рівні з проблем музейної педагогіки, яка б визначила стан, проблеми і перспективи її розвитку та започаткувала формування української наукової школи музейних педагогів.

П'ять років музейно-педагогічній спільноті України знадобилося для того, щоб на базі Педагогічного музею України реалізувати резолюцію Другого Всеукраїнського музейного фестивалю і започаткувати з 2013 року щорічну науково-практичну конференцію з проблеми “Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи”. Чудово, що учасникам першої науково-практичної конференції було запропоновано для обговорення програмну доповідь доцента Львівського університету О. В. Караманова на тему “Сучасні тенденції розвитку музейної педагогіки в Україні” [4].

Упродовж останніх п'яти років на цій профілізованій конференції обговорювалися теоретико-методичні аспекти вітчизняної музейної педагогіки в наукових, навчальних і методичних доробках О. В. Валенкевич, Є. Ванслової, О. В. Дудар, Л. А. Галайди, В. В. Камінської, О. В. Караманова, Н. Г. Ничкало, Н. С. Мартем'янової, І. М. Медведєвої, Г. І. Панахид, Н. М. Пусепліної, І. В. Удовиченко та ін.

Матеріали науково-практичних конференцій, що стали своєрідними майданчиками формування і розвитку музейної педагогіки та розв'язання її теоретико-методичних проблем, свідчать про характер модальних підходів до усвідомлення її призначення, сутності, напрямів та змісту і структури як педагогічної науки

Контент-аналіз матеріалів циклу з п'яти щорічних наукових конференцій «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи» виокремив декілька відповідних напрямів музейно-педагогічної діяльності [5].

Так, якщо на першій науково-практичній конференції 2013 року переважна частина учасників, а це – понад 43 %, свої виступи традиційно присвячували організаційно-дійовим аспектам музейної діяльності: новим методам, засобам і формам музейної роботи, прийомам залучення відвідувачів, новим проектам з використанням новітніх інформаційних технологій, використанню закордонного досвіду, то вже на конференції 2017 року ця тематика ледве цікавила 27,4 % доповідачів. Натомість за ці п'ять років різко зросла кількість доповідей з про-

блем теорії, історії та методології музейної педагогіки як галузі педагогічної науки – з 9,1 % до 22,6 %. Також помітно зросла кількість доповідей щодо питань співпраці музеїв із закладами середньої та вищої освіти – з 20,6 % до 26,2 %. Проте це переважно стосувалося проблем освітянської діяльності в школі і музеї, тобто дидактичного аспекту проблематики музейної педагогіки.

Суттєво зросла кількість тих учасників конференцій, хто почав активно цікавитися музеєм як інститутом соціального виховання – з 8,3 % в 2013 році до 18,2 % в 2017-му. На жаль, питання подальшого розвитку освітянських музеїв та їх ролі у навчально-виховному процесі цікавили лише 6 – 11 % учасників науково-практичних конференцій.

Більшість учасників конференцій зрозуміли, що без фундаментальної наукової розробки комплексної музейної педагогіки музейна спільнота України не зможе ефективно виконати свою основну місію – формування української нації, її історико-патріотичної свідомості та самовираження як факторів подальшого гуманістичного розвитку національної і загальнолюдської культури.

Таким чином, музейні працівники, освітянська і наукова спільнота серйозно переймаються розробкою наукових засад музейної педагогіки та перспективною функцією музейної установи у демократичному суспільстві як сучасного інституту соціального виховання.

Список використаних джерел.

1. Бібліографія Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького за 167 років 1849–2016 рр. : рукопис / М-во культури України, Дніпропетр. нац. іст. музей ім. Д. І. Яворницького ; [упоряд. В. М. Бекетова ; за заг. ред. Н. І. Капустіної]. Дніпро, 2016. 67 с.
2. Гайда Л. А. Музейна педагогіка: пошук оптимальної моделі // Методологічні засади історичної освіти в контексті профілізації старшої школи : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., (Кіровоград, 21–22 жовт. 2010 р.) / Кіровоград. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. Василя Сухомлинського. Кіровоград, 2012. С. 243–249.

3. Удовиченко І. Музейна педагогіка: теорія і практика : наук.-метод. посіб. Київ : Логос, 2017. 64 с.
4. Караманов О. В. Сучасні тенденції розвитку музейної педагогіки в Україні // Музейна педагогіка — проблеми, сьогодення, перспективи : матеріали наук.-практ. конф., (Київ, 24–25 верес. 2013 р.) / Нац. Києво-Печер. іст.-культур. заповідник. Київ, 2013. С. 35–37.
5. Панахид Г. І. Музейна педагогіка : темат. покажч. літ. Львів : Ліга Львів, 2015. 66 с.